

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 2688/19

לפני:

כבוד המשנה לנשיא נעם סולברג
כבוד השופטת דפנה ברק-ארז
כבוד השופט עופר גרוסקופף

העותרות:

1. אביטל אנגלברג
2. שלומית פלינט
3. שרה סגל-כץ
4. רחל קרן
5. מישל כהן פרבר
6. שלומית פיאמנטה
7. עתים - יעוץ ומידע במעגל החיים היהודי
8. מרכז רקמן לקידום מעמד האשה
9. קולך - פורום נשים דתיות

נגד

המשיבים:

1. מועצת הרבנות הראשית לישראל
2. מחלקת בחינות והסמכה ברבנות בישראל
3. המשרד לשירותי דת

התנגדות למתן צו על-תנאי

תאריך ישיבה:

י"ח סיון התשפ"ד (24.6.2024)

בשם העותרות:

עו"ד אלה סקעת; עו"ד יאיר מבורך שאג

בשם המשיבים:

עו"ד יונתן נד"ב

פסק-דין

המשנה לנשיא נעם סולברג:

האם הרבנות הראשית רשאית למנוע מנשים לגשת לבחינות שהיא עורכת? זוהי השאלה שמעוררת העתירה שלפנינו.

על מבחני הרבנות הראשית – רקע רלבנטי בתמצית

1. המשיבה 1, מועצת הרבנות הראשית לישראל, מפעילה באמצעות המשיבה 2 – מחלקת הבחינות וההסמכה שלה – מערך בחינות ענף בנושאי תלמוד והלכה. ככלל, כל בחינה במסלול הרבנות נערכת בפני עצמה, אולם יכולה להוות גם שלב בדרך לקבלת

תעודות הסמכה שונות שמנפיקה הרבנות הראשית, ביניהן: תעודת 'יורה יורה' (שלשם קבלתה נדרש לעבור 6 בחינות, מתוכן 3 בחינות חובה; שם התעודה הוא מלשון 'הוראה', והוא לקוח מן הגמרא בסנהדרין ה, א, שם נזכרות גם דרגות נוספות), 'רב שכונה' (כנ"ל), 'רב מושב' (כנ"ל), 'רב אזורי' (9 בחינות) ורב עיר (11 בחינות וראיון). מבין התעודות האמורות, רק תעודת רב עיר כוללת הסמכה לכהן בתפקיד רשמי, המעוגן בחוק הרבנות הראשית לישראל, התש"ס-1980 (להלן: חוק הרבנות הראשית). שאר התעודות – אשר הן, לפי נתוני הרבנות הראשית, מרבית התעודות המונפקות על-ידה – אינן מקנות הסמכה רשמית לכהן בתפקיד כאמור, אלא מהוות אסמכתא לידע הלכתי שנצבר, והן בעלות מעמד בציבור הרחב (התעודה הנפוצה והרלבנטית ביותר להמשך הדיון היא תעודת 'יורה יורה'). כמו כן יש לציין, כי מחלקת הבחינות מנפיקה אישורים גם על מעבר בחינות בודדות.

2. כפי שנטען בעתירה, ולא נסתר על-ידי המשיבים, למעבר הבחינות ולקבלת תעודות שונות מטעם הרבנות הראשית – גם אלה שאינן מקנות הסמכה לתפקיד רשמי – נודעות השלכות משמעותיות. זאת, בין היתר, משום שבחינות הרבנות נתפסות כסטנדרט הרשמי הבלעדי לידע הלכתי מקיף, כך שהצלחה בבחינות עשויה להקנות מעמד והכרה בקהילות הרלבנטיות – בכלל זאת, גם אפשרות לכהן בתפקידי רבנות שאינם דורשים הסמכה רשמית, כגון רב בית כנסת, רב ישוב ועוד כיוצא בכך – עניין בעל חשיבות עבור רבים, ובפרט עבור מי שמבקשת לשמש בתפקידי הוראה, יעוץ או הנהגה רוחנית.

3. כמו כן, למעבר הבחינות וקבלת התעודות השלכות משמעותיות בתחום התעסוקה. כך למשל, לפי חוזר מנכ"ל 5/2016 "הכרה בהשכלה תורנית כמקבילה לתואר אקדמי" של משרד הפנים, מעבר של 3 בחינות של הרבנות הראשית (בנוסף לאישור לימודים של 6 שנים לפחות לאחר גיל 18 בישיבה גבוהה או בכולל), או תעודת הסמכה של הרבנות מסוג 'יורה יורה', מקבילה לדרישת תואר אקדמי בכלל המכרזים ברשויות המקומיות. דוגמאות נוספות לתועלות הנובעות ממעבר בחינות של הרבנות הראשית ומקבלת תעודת 'יורה יורה', בכל הנוגע לשוק העבודה, ניתן למצוא, למשל, במגוון מכרזים לתפקידים מקצועיים ומנהליים בבתי הדין הרבניים; ובמכרזים רבים שמפרסמת הרבנות הראשית עצמה לתפקידים שאינם הלכתיים, ושהם התעודה האמורה מוגדרת כתנאי-סף. הטבות תעסוקתיות נוספות, בעיקר כאלה הנוגעות להכרה במעבר הבחינות כתנאי סף חלופי ללימודים אקדמיים או לניסיון מעשי, אף עוגנו באופן פורמלי. זאת, בין היתר, בתקנה 3(א)(1) לתקנות בתי המשפט (רשימת מגשרים),

התשע"ח-2017 ; בתקנות 4(ב)(6) ו-4(ב)(7) לתקנות שירותי הדת היהודיים (ניהול מועצות), התש"ל-1970 ; בתקנה 5 לתקנות הטוענים הרבניים, התשס"א-2001 ; ובתקנה 2(4) לתקנות שירותי הדת היהודיים (תנאי כשירות ופסלות ואופן אישור הכשירות או הפסלות של מועמדים לתפקיד ממונים במועצות הדתיות), התשפ"ב-2022.

4. מעבר הבחינות וקבלת תעודות שונות מן הרבנות הראשית, לרבות אלה שאינן כוללות הסמכה לתפקיד פורמלי, מזכה גם בהטבות שכר שונות. כך למשל, מורים המלמדים מקצועות שמשרד החינוך מגדיר כ'מקצועות קודש', מקבלים בגין תעודות שונות של הרבנות הראשית דירוג שכר מקביל לזה של בעלי תארים אקדמיים, כאשר גם אישור על מעבר של בחינות בודדות בלבד משפיע על דירוג השכר (הוראת קבע 0104 "קביעת דרגת שכר שוות-ערך לדרגה אקדמית למורים שהם בוגרי ישיבות המלמדים בפועל תלמוד ו/או תושבע"פ ו/או מחשבת ישראל ו/או תנ"ך" (2.11.2014)). דוגמאות נוספות ניתן למצוא בסעיף 24.248(ד) לתקנון שירות המדינה, שלפיו מי שמחזיק בתעודת 'יורה יורה' זכאי לדירוג שכר מקביל לאקדמאים במדעי הרוח והחברה ; כמו גם בתפקידים מקצועיים שונים בהנהלת בתי הדין הרבניים ובמשרד לשירותי דת, שבהם שקולה התעודה האמורה לתואר אקדמי לצורך הטבות או דירוג שכר (ניתן לציין בהקשר זה גם את תוספות השכר שניתנו לאנשי כוחות הביטחון שהחזיקו ב'תעודת השכלה תורנית גבוהה' מהרבנות הראשית, פרקטיקה שנהגה בעבר והופסקה לאחר שהתגלתה פרשת שחיתות הנוגעת למתן התעודות האמורות, אשר אף ממנה ניתן ללמוד על אופי התעודות ועל השפעתן ; לגבי פרשה זו, ראו : ע"פ 7621/14 גוטסדינר נ' מדינת ישראל (1.3.2017)).

העתירה דנן

5. העותרות 1-6 הן "תלמידות חכמים, אשר שקדו שנים רבות בלימודי תלמוד והלכה יהודית, ואשר עקב מדיניותה של [הרבנות הראשית] נבצר מהן לגשת למבחניה". העותרות 7-9 הן עמותות העוסקות בתחומים הקשורים לסוגיה מושא העתירה. במסגרת ההרשמה לבחינה בנושא 'הלכות נידה' של הרבנות הראשית, שצפויה היתה להתקיים ביום 15.3.2018, הגישו העותרות 1-3 את המסמכים הנדרשים על מנת להיבחן. שעות ספורות לאחר מכן, נודע להן כי מועמדותן נפסלה על הסף.

6. כשפנו לשאול לפשר הפסילה, נענו במכתב מיום 12.4.2018, כי "מאחר והרבנות הראשית לישראל אינה מסמיכה נשים לרבנות [...] היא אינה מאפשרת להן לעבור בחינות במסגרת בחינות ההסמכה לרבנות". זאת, שכן "הרבנות הראשית הינה גוף שלטוני שנועד

להעניק למועמדים כשירות לכהונות רבנות ודיינות, והיא לא נועדה לספק למעוניינים בכך שירותי בחינה על החומר הנלמד במטרה לבדוק את ידיעותיהם". **במענה לפניית המשך של העותרות אל הרבנות הראשית, ענה נציג הרבנות, במכתב מיום 3.3.2019, כי "גם אם למעבר בחינות ברבנות ישנה משמעות תעסוקתית כטענתך, הרי שלבחנינות אלו ישנן חלופות שגם נשים יכולות לעמוד בהן כגון השכלה אקדמית שרכישתה עשויה לעתים להיות קלה יותר מהליך הסמכת 'יורה יורה' מטעם הרבנות הראשית. במילים אחרות, לא ניתן לומר שיש כאן יתרון לציבור הגברים שנשים אינן יכולות להשיגו, גם אם בדרך אחרת".**

7. **נוכח המענים האמורים, הוגשה העתירה דנן, שבה הודגש כי עניינה "אינו דרישה לקבלת הסמכה לרבנות מטעם [הרבנות הראשית]", אלא רק בקשה כי יתאפשר להן להשתתף בבחינות ולקבל תעודות ואישורים מתאימים על מעבר שלהן. בעתירה נטען, כי לא ניתן לקבל את עמדת המשיבים, שלפיה בחינותיה של הרבנות הראשית סגורות בפני נשים, שכן מטרתה של הרבנות – וכחלק מכך, תכליתן של הבחינות שנערכות על-ידה – היא רק "להעניק למועמדים כשירות לכהונות רבנות ודיינות". לעמדה זו, כך נטען, אין כל אחיזה בלשון החוק ובתכליתו; והיא אף חוטאת לתפקידה של הרבנות הראשית לבצע "פעולות לקירוב הציבור לערכי תורה ומצוות" (סעיף 2(2) לחוק הרבנות הראשית). מה גם, שאפילו היינו מקבלים עמדה זו, הרי שבלאו הכי, אין בכך כדי להצדיק את המדיניות האמורה, שכן "אין כל מניעה שבדין כי נשים תקבלנה כשירות לרבנות וזאת אף מבלי שיש בכוונתן ואף ביכולתן לכהן בפועל בתפקיד רבני" (ההדגשות הוספו – נ' ס'); זאת בפרט בשים לב לפסיקות שונות של בית משפט זה, שבהן התקבלה פרשנות ברוח דומה במגוון הקשרים.**

8. **עוד נטען, כי העמדה האמורה אף אינה עולה בקנה אחד עם אופן ההפעלה של מערך הבחינות על-ידי הרבנות הראשית, שכן הלכה למעשה, נעשה גם נעשה שימוש במערך הבחינות "למטרות החורגות ממתן הכשירויות המפורשות המנויות בחוק", ובפרט להענקת תעודות מסוגים שונים שאינן מקנות הסמכה לכהונות בתפקידי רבנות המנויים בחוק, כגון תעודת 'יורה יורה'. יתרה מזאת, "בפועל, מספר הכשירויות המעוגנות בחוק המוענקות ע"י [הרבנות הראשית] מהווה מיעוט משמעותי לעומת יתר התעודות המוענקות על-ידה". הדברים מקבלים משנה תוקף, כך נטען, נוכח העובדה שהרבנות הראשית קידמה בשנים האחרונות "שיתופי פעולה בין-משרדיים לגיבוש הכרה בתעודותיה לצורך דירוגי שכר והטבות גמול השתלמות בכלל המשרות בשירות המדינה, ובכלל זאת משרות חילוניות מובהקות".**

9. בהתחשב בכלל האמור, נטען כי מדיניותם של המשיבים יוצרת הפליה קשה נגד נשים, ופוגעת בזכותן החוקתית לשוויון במגוון דרכים שונות, כמו גם בזכותן לחופש העיסוק, באופן לא מידתי, שאינו עומד במבחני פסקת ההגבלה. עוד נטען, כי מדיניות זו אינה נדרשת על-פי ההלכה היהודית, ואף פוגעת באינטרס הציבורי ב"הגברת ייצוגן של נשים בממסד הדתי", ו"בהרחבת עיסוקן של נשים בתורה והוראת הלכה".

10. בתגובה הראשונה שהוגשה מטעם המשיבים, צוין כי במסגרת דיונים שהתקיימו בנושא עלתה הצעה שלפיה "יוקם מערך בחינות תורני נוסף, חלופי, מחוץ לרבנות הראשית, אשר ינוהל ויופעל על ידי גורם אחר וייועד למי שאינם מבקשים לקבל כשירות מהרבנות הראשית לרבנות, תוך שהעוברים והעוברות בחינות אלה בהצלחה יוכלו גם הם לזכות בהטבות כלכליות-תעסוקתיות זהות לאלה הניתנות על עמידה במבחני הרבנות הראשית". רעיון זה נבחן, כך צוין, עם גורמים פוטנציאליים שונים שיוכלו להפעיל את מערך הבחינות, אולם טרם נמצא פתרון מעשי.

11. ביום 16.7.2020 התקיים דיון ראשון בעתירה, לפני השופטים נ' הנדל, ע' ברון ו-ע' גרוסקופף. לאחריו, ביום 27.7.2020, ניתן צו על-תנאי, שבגדרו נדרשו המשיבים לבוא ולנמק:

"מדוע לא ייקבע כי מדיניותה של משיבה 1, לפסול על הסף את מועמדותן של נשים להיבחן בבחינותיה, היא מדיניות פסולה המפלה לרעה את ציבור הנשים בישראל ופוגעת פגיעה חמורה ובלתי חוקתית בזכויות היסוד של העותרות, בכבודן, בעקרון השוויון, בחופש העיסוק ובדמותה היהודית והדמוקרטית של מדינת ישראל ללא כל סמכות שבחוק.

מדוע לא ייקבע כי על משיבה 1 לפתוח את שערי בחינותיה לכלל ציבור הנשים ולעותרות בתוכן, לאפשר להן להירשם ולגשת באופן שוויוני למבחנים אלה, ולהנפיק להן על ידי משיבה 2 אישורים הנוגעים למעבר הבחינות, המעידים על הידע ההלכתי שהוכח במסגרתן. ובכלל זאת: אישור מעבר בחינה; גליון ציונים; אישור מעבר סך מבחנים; וכן כל תעודה שמוענקת לגברים שעוברים מבחנים אלה.

לחלופין, וככל שייקבע שאין על המשיבים להנפיק לעותרות את התעודות המוענקות לגברים בהתאם למבחנים שתעבורנה, ייתנו המשיבים טעם מדוע לא ינפיקו לציבור הנשים, ולעותרות בתוכן, תעודות מקבילות לתעודות המוענקות לגברים, אשר מעידות על הידע ההלכתי שהוכח במסגרת בחינות אלה".

12. בהמשך לכך, ולאמור בתגובה שהוגשה מטעמם, הוסיפו המשיבים והגישו הודעות עדכון לגבי הניסיונות להקים את מערך הבחינות החלופי. על מנת שלא להאריך

לא לצורך, אציין בקצרה כי מגעים שהתנהלו מול נציבות שירות המדינה, משרד החינוך, משרד ההשכלה הגבוהה והמשלימה ומשרד הרווחה, העבודה והשירותים החברתיים – העלו כולם חרס.

13. ביני וביני, ביום 12.5.2022 התקיים דיון נוסף בעתירה לפני הח"מ, השופטת ברון והשופט גרוסקופף, לאחריו התבקשו המשיבים להגיש תשובה לצו על-תנאי בתוך 90 ימים.

14. במעלה הדרך, החליט השר לשירותי דת דאז, מתן כהנא, להקים את מערך הבחינות במשרדו (כלומר, לא באמצעות הרבנות הראשית), וביום 23.11.2022 כבר התקיימו בחינות כאמור, שאליהן ניגשו 17 נשים; זאת, הגם שבאותה עת "לא הושלמו כל העניינים הנוגעים להקבלתו של המערך, בשינויים המחויבים, על כל הכרוך בו ובכלל זה אפשרויות ההכרה בתעודות מעבר הבחינות הנערכות במסגרתו, לזה של מערך הבחינות של הרבנות הראשית".

15. ואולם, עד שהושלם התהליך התחלפה הממשלה, שר חדש בא למשרד לשירותי דת, ח"כ מיכאל מלכיאלי, וביום 24.4.2023 התבשרנו כי "בחן את הדברים באופן יסודי והוא סבור שמערך הבחינות צריך להתקיים במסגרת משרד ממשלתי אחר העוסק באופן שוטף במערכי בחינות והכשרות בתחומים שונים, ובהתאם בעל פלטפורמה מתאימה יותר לצורך קיום בחינות מסוג זה". הוחלט אפוא כי מערך הבחינות החלופי יוקם על-ידי משרד העבודה. מאז העת ההיא, בקשות ארכה שונות והודעות עדכון מגוונות הוגשו, בית המשפט הביע את מורת רוחו, אולם הלכה למעשה, התקדמות של ממש – לא היתה.

16. ביום 24.6.2024 קיימנו, בהרכב הנוכחי, דיון נוסף בעתירה. בהמשך לאמור בדיון, הוחלט לאפשר למשיבים להגיש הודעת עדכון נוספת, טרם מתן פסק הדין.

17. לאחר עיכובים נוספים, הוגשה עמדה סופית מטעם המשיבים, שבה דווח כי "הושלם גיבוש מתווה בדבר הקמתו של מערך חלופי לבחינות בנושאים הלכתיים במסגרת משרד העבודה, בחינות אשר עתידות להיות בחינות שונות מאלה שמקיימת הרבנות הראשית אך שרכיביהן יהיו זהים, מהותית, לאלה של בחינות הרבנות הראשית, ואשר אינן לשם קבלת כשירות רבנית" (ההדגשה במקור). בחינות אלה, כך צוין, תהיינה פתוחות לנשים ולגברים, ותנאי-הסף לגשת אליהן, מתכונת הבחינה, חומר הלימוד לבחינה ותנאי-הסף

לשמש כעורכי ובודקי הבחינות יהיו כולם "זהים ככל האפשר" לאלה של מבחני הרבנות הראשית. כמו כן, כתנאי לגשת לבחינה, המבקש להיבחן ידרש להצהיר בכתב כי "ידוע לו/ה שמסלול זה אינו מיועד להסמכה לרבנות או לצורך תפקידים הטעונים כשירות רב".

18. עוד צוין, כי "לאחר גיבוש מתכונת הבחינות יפעלו הגורמים הממשלתיים הרלוונטיים, לרבות במסגרת החלטת ממשלה משותפת ככל שהיא תידרש, על מנת להבטיח שהתעודה שתינתן למי שעבר בהצלחה את מכסת הבחינות הדרושה, במסגרת מערך הבחינות החלופי, תהיה בעלת נפקות שוות ערך במישור התעסוקתי והכלכלי לתעודת 'יורה יורה' מטעם הרבנות הראשית, ובכלל זאת לעניין שכר עובדי הוראה במערכת החינוך, עמידה בתנאי סף למכרזים במגזר הציבורי ועוד". במקביל למתווה זה, הוחלט כי כתנאי להיבחן בבחינות הרבנות הראשית, יצהיר המבקש להיבחן כי בכוונתו להשלים את התהליך הדרוש לשם קבלת כשירות רבנית, וכי לא ימשיך להיבחן בבחינות אלה אם יחול שינוי בכוונתו זו (זאת, הגם שלא בוטלו אותן 'תוצאות ביניים' של ההתקדמות במעלה הדרך אל ההסמכה הרבנית, שפורטו לעיל).

19. במישור המשפטי נטען, כי הגם ש"הימנעות גורפת מאפשרות של נשים להיבחן בבחינות של הרבנות הראשית יש בה לעורר קושי בהיבטי שוויון", בחינותיה של הרבנות הראשית נעשות לצורך מתן כשירות לתפקידים רבניים, ועל כן "מורשים לגשת לבחינות אלה רק מי שיכולים לקבל כשירות רבנית על ידי הרבנות הראשית". משכך, ובהינתן שלשיטת המשיבים נשים אינן יכולות, לפי ההלכה היהודית, להתמנות לתפקידים אלה (עמדה הלכתית שהעותרות לא ביקשו לאתגר) – הרי שקיים בענייננו שוני רלבנטי, המצדיק קיומו של מתווה בחינות שונה עבור נשים.

20. כתגובתן להודעה האמורה, דחו העותרות את טענות המשיבים מכל וכל. בתוך כך נטען, כי נתוניה של הרבנות הראשית בעצמה, מלמדים כי לא רק שמתן כשירות לרבנות אינו "לב עיסוקה, אלא שה[ו]א מצוין] בשולי הפעילות שלה". כך למשל, בשנים 2015-2017 רק 1-2% מהנבחנים בבחינות של הרבנות הראשית קיבלו כשירות לרבנות עיר. נטען אפוא, כי "כדי להכשיר את אפלייתן של נשות הלכה, הופכים המשיבים את המציאות על ראשה, וכעת 2% האחוזים הבודדים שנבחנים בבחינות לרבנות עיר אינם עוד החריג שבחריג אלא הסיבה שלשמה מופעל המערך כולו והם אלו שמצדיקים את אלפי הנבחנים האחרים". הנתונים האמורים אף מחלישים עד מאוד את טענת המשיבים שלפיה תעודת 'יורה יורה' היא שלב ביניים בדרך למתן כשירות לרב עיר, שכן הלכה למעשה, רק "אחוזים בודדים ממשיכים לקבלת כשירות רב עיר".

21. עוד טוענות העותרות, כי "המתווה המשפטי אותו מציגים המשיבים לוקה בכשל לוגי משמעותי". זאת, שכן אם יעודן הבלעדי של בחינות הרבנות הראשית הוא הכשרת רבני-עיר, לא ברורה ההצדקה לכך ש"הנבחנים בו ימשיכו להיות זכאים להטבות כלכליות לא רק לאחר הסמכתם לרבני עיר אלא אף בדרכם לשם". כך, "אם עמדת המשיבים היא שמסלול זה מיועד אך ורק למתן כושר לרבני עיר והמסלול השני מיועד אך ורק למתן הטבות כלכליות, הרי שמי שנבחן במסלול הראשון לא צריך להיות זכאי להטבות כלל (מלבד אלו המוענקות לו כמובן לאחר הסמכתו לרב עיר)".

22. באשר להצהרה שעליה יחתמו, לפי המתווה, המבקשים להיבחן על-ידי הרבנות הראשית, מעלות העותרות תהיות: "מה יכולה להיות משמעותה המעשית של הצהרה זו? באופן זה, מה בכוונת המשיבים לעשות אם נבחן לא יסיים את כל הבחינות המוטלות עליו? האם יטילו עליו קנס? האם ישללו ממנו הטבות שכבר ניתנו? האם ישנה מסגרת זמן לסיומו של המסלול? האם ישנה השלכה מעשית כלשהי של הצהרה זו על הנבחנים?".

23. לבד מעצם הספקות שנטען כי יש בתהיות אלה כדי לעורר באשר למשמעות ההצהרה ולהשפעותיה, הוסיפו העותרות וטענו, כי משלא סיפקו המשיבים כל תשובה על אותן השאלות, ובהתחשב בכך שבהתאם למתווה החדש, הנבחנים במבחני הרבנות הראשית ימשיכו להיות זכאים לכלל ההטבות הנגזרות מכך, בעוד שבמסלול המקביל יהיו זכאים להטבות הכלכליות בלבד – התוצאה המתבקשת תהא שלגברים לא יהיה כל אינטרס להיבחן במסלול המקביל, שיהפוך לכן למסלול ל'נשים בלבד'. מצב דברים זה יביא למערך 'נפרד אך שווה', על הקשיים המשתמעים מכך, כאשר "מטרתו היא יצירת היררכיה ברורה בין גברים לנשים". בסוף כל הסופות, טוענות העותרות, בהתאם לניתוח המוצע על-ידן, כי לעניין ביצוע הבחינות ועמידה בהן, אין כל שוני רלבנטי בין גברים לנשים.

דיון והכרעה

24. לאחר שבחנתי בכובד ראש את טענות הצדדים, מזה ומזה, באתי לכלל מסקנה כי דין העתירה – להתקבל, וכי אין מנוס מהפיכת הצו על-תנאי למוחלט; כך אציע אפוא לחברי כי נורה. להלן אפרט את הטעמים לקביעתי זו. אפתח ברקע הנורמטיבי הנדרש, ואמשיך אל ההכרעה עצמה.

25. לצורך מיסגור הדיון, אציין תחילה, כי העותרות שבו והדגישו בכתבי הטענות שהגישו כי למצער בגדרי עתירה זו, אין בפיהן "דרישה לקבלת הסמכה לרבנות מטעם [הרבנות הראשית]". משמעות הדבר, הלכה למעשה, היא שאין בכוונתן של העותרות

לאתגר כאן ועכשו את עמדת הרבנות הראשית, שלפיה נשים אינן יכולות להיות מוסמכות לרבנות.

המסגרת הנורמטיבית

26. סעיף 2 לחוק הרבנות הראשית קובע את תפקידי מועצת הרבנות הראשית. בתוך כך, סעיף 2(2) קובע כי אחד מתפקידיה של המועצה הוא לבצע "פעולות לקירוב הציבור לערכי תורה ומצוות". כמו כן, לפי סעיף 2(5) לחוק, תפקיד נוסף של מועצת הרבנות הראשית הוא "מתן כשירות לכהן כרב עיר לפי תקנות בחירות רבני עיר שהותקנו על פי חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], תשל"א-1971"; זאת, לצד מתן כשירות לתפקידים נוספים, כגון דיין ורב רושם נישואין (סעיפים 2(4) ו-2(6) בהתאמה).

27. אמנם, חוק הרבנות הראשית אינו מסמיך את הרבנות הראשית במפורש לערוך בחינות, אם לצורך בדיקת ידע הלכתי, אם לטובת מתן כשירות לתפקידים האמורים. ברם, ניתן להסיק כי המחוקק ראה סמכות זו כנובעת מן הצורך לממש את תפקידי הרבנות הראשית, כפי שעולה מן האמור בסעיף 31א לחוק הרבנות הראשית, שבו נקבע כי "השר רשאי, באישור ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת, לקבוע אגרות בעד בחינות שעורכת המועצה במסגרת תפקידיה כאמור בסעיף 2" (ההדגשה הוספה – נ' ס'). זוהי הסמכות שבאופן הפעלתה עוסקת העתירה דנן.

28. לצורך המשך הדיון, ולמען הסר ספק, אבהיר כבר כעת כי הרבנות הראשית היא רשות מנהלית, הפועלת מכוח חקיקת מדינת ישראל, וממומנת מתקציב מדינת ישראל. משכך, חלים עליה בפעולתה כללי המשפט המנהלי. בהקשר זה יש להדגיש, כי בפסיקתו הענפה של בית משפט זה לגבי פועלם של גופים מנהליים המעניקים שירותי דת, לצד הקביעה בדבר תחולתו הקטגורית של הדין המנהלי, שזורה הבחנה יסודית בין פעולות שמעצם טיבן מערבות שיקולים הלכתיים, אשר לגביהן "תהא לשיקול הדתי רלוואנטיות" בפרשנות הנורמות החלות על אותה פעולה, בהתאם להקשר הדברים (בג"ץ 153/87 שקדיאל נ' השר לענייני דתות, פ"ד מב(2) 221, 273 (1988); להלן: עניין שקדיאל); לבין פעולות שלגביהן שיקולים כגון דא אינם רלבנטיים. את אלה האחרונות עלינו לפרש בהתאם לדין המנהלי-מדינתי בלבד, מבלי שיובאו בחשבון שיקולים נוספים, שמקורם באופיים של אותם גופים (להבחנה זו בהקשרים שונים, אך רלבנטיים לנדון דידן, ראו למשל: בג"ץ 568/76 חרל"פ נ' ועדת שרים לפי סעיף 5 לחוק שירותי הדת היהודיים, פ"ד לא(1) 678 (1976); עניין שקדיאל, עמודים 236-238; בג"ץ 953/87 פורז נ' שלמה להט, ראש עיריית תל-אביב-יפו, פ"ד מב(2) 309, 322-325 (1988)

(להלן: עניין פורז); בג"ץ 8213/14 כהנא-דרור נ' השר לשירותי דת, פסקה כג (15.8.2017) (להלן: עניין כהנא-דרור); בג"ץ 7583/22 המרכז לקידום מעמד האישה ע"ש רות ועמנואל רקמן באוניברסיטת בר-אילן נ' הרבנים הראשיים לישראל, פסקה 18 לפסק הדין של חברתי, השופטת ברק-ארז, ופסקה 3 לחוות הדעת של השופט י' עמית (14.1.2024); לסקירה של גישות שונות בהקשר זה, ראו: אביעד הכהן "בג"ץ או בד"ץ? מעורבות שיפוטית בסוגיות הלכתיות – מגבלותיה, היקפה ותוצאותיה" משפט ועסקים יד 395 (2012)).

29. בהמשך לכך, הוברר בפסיקה כי בדומה לכל עקרון יסוד של המשפט המנהלי, גם עקרון השוויון חל בהקשר דנן (עניין שקדיאל, עמוד 240; עניין פורז, עמוד 333). זאת ועוד, בהתחשב בכך ש"נשמעות לא אחת טענות כי הדין הדתי עצמו יוצר פעמים רבות אפליית נשים, וכי למצער מבחינה תוצאתית ישנה פעמים רבות הטיה כלשהי לרעת הנשים בגופים אלו", נקבע בפסיקה – לא פעם ולא פעמיים – כי במקרים כגון דא, ככל שהדבר מתאפשר, נודעת חשיבות יתרה לעמידה בחובת השוויון בין המינים, בבחינת "השווה הכתוב אשה לאיש" (בבלי, בבא קמא טו, א; ראו: בג"ץ 3856/11 פלונית נ' בית הדין השרעי העליון לערעורים השרעי לערעורים, פסקה 27 (2013); עניין כהנא-דרור, פסקה כד; בג"ץ 5579/18 מרכז רקמן לקידום מעמד האישה נ' הרבנים הראשיים לישראל, פסקה 13 לפסק הדין של השופט נ' הנדל (14.8.2018) (וראו גם שם, את חוות הדעת של חברתי, השופטת ברק-ארז, ואת חוות דעתי)).

30. עוד אבהיר, כי מבחינת ה'מיקום הגיאומטרי', עסקינן בתקיפה מנהלית, כך שלמצער בשלב ראשון, העקרון הרלבנטי שלאורו עלינו לבחון את מדיניות המשיבים הוא עקרון השוויון המנהלי – 'שוויון כרציונליות'. לפי עקרון זה, הידוע לעתים גם כ'שוויון אריסטוטלי', "יש להעניק יחס שווה לשווים ויחס שונה לשונים במידה פרופורציונלית לשוני ביניהם" (דנג"ץ 4191/97 רקנט נ' בית-הדין הארצי לעבודה, פ"ד נד(5) 330, 344 (2000)). תכליתו העיקרית של עקרון זה היא לבחון אם הבחנה הנעשית בין פרטים מבוססת על טעמים ענייניים. לשם כך, מקובל להשתמש במבחן ה'שוני הרלבנטי', שלפיו ככל שהבחנה מבוססת על טעמים רלבנטיים, ענייניים, רציונליים ובעלי משקל מספק – או אז תיחשב ההבחנה למותרת. בכואו ליישם מבחן זה, "על בית המשפט להידרש לתכלית החוק ומהות העניין, להגדיר את קבוצת השוויון לצורך הסוגיה שעל הפרק, ולקבוע האם השיקול שעל בסיסו הבחינה הרשות בין אדם לחברו, רלבנטי לתכלית שלשמה הופעלה הסמכות; היינו, אם יש היגיון והצדקה בנסיבות העניין להבחנה שעשתה הרשות המינהלית" (בג"ץ 3390/16 עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט

הערב בישראל נ' הכנסת, פסקה 104 (8.7.2021); וראו שם, פסקאות 102-106 והאסמכתאות שם למכלול הדברים; להרחבה נוספת, ראו: דפנה ברק-ארז משפט מינהלי 684-695 (2010); יצחק זמיר הסמכות המינהלית 3933-3941 (2020).

31. ודוק: מובן כי במישור העקרוני, הדבר אינו שולל גם בחינה של הזכות לשוויון במובנה החוקתי; בפרט משעסקינן בהבחנה בין גברים לנשים. כך, אף אם מדובר בהבחנה רציונלית, המבוססת על טעם בעל משקל בלתי מבוטל, לא ניתן להסיק בהכרח כי היא אינה פוגעת בשוויון החוקתי, באופן שהופך את ההבחנה להפליה פסולה (ראו למשל: בג"ץ 4541/94 מילר נ' שר הביטחון, פ"ד מט(4) 94, 119-120 (1995) (להלן: עניין מילר); עניין פורז, עמודים 322, 337; עניין עדאלה, פסקאות 110-111). עם זאת, במישור המעשי-קונקרטי, כפי שיעלה מהניתוח, סבורני כי איננו נדרשים לבחינה כאמור בגדרי עתירה זו.

הכרעה

32. כמפורט לעיל, טענתם העיקרים של המשיבים, היא שניתוח חוק הרבנות הראשית מלמד כי סמכותה של הרבנות הראשית לערוך בחינות, נגזרת מסמכותה להעניק הסמכה לרבנות. משכך, רק מי שיכולים לקבל הסמכה לרבנות מטעם הרבנות הראשית רשאים לגשת למבחניה, ובהינתן שנשים, כך נטען, אינן כשירות להתמנות לרבנות לפי ההלכה, אזי מתקיים בענייננו שוני רלבנטי. טענה זו – אין בידי לקבל. כפי שאבהיר להלן, שני טעמים עיקריים לדבר. ראשית, סמכות עריכת הבחינות אינה נגזרת רק מסמכותה של הרבנות הראשית להעניק הסמכה לרבנות; שנית, הפרשנות המצמצמת שמבקשים המשיבים להקנות לסמכות עריכת הבחינות, אינה מתיישבת עם הפרשנות שהיא עצמה נותנת לסמכות זו, כפי שעולה מהתנהלותה בפועל.

33. אם כן, לשיטת המשיבים, סמכות הרבנות הראשית לערוך מבחנים נגזרת רק מתפקידיה לפי סעיפים 2(4)-2(6) לחוק הרבנות הראשית, ליתן כשירות רשמית לבעלי תפקיד שונים (הרלבנטי לענייננו, כאמור, הוא סעיף 2(5)), הנוגע לכשירות לכהן כרב (עיר). ברם, סבורני כי ניתוח הסעיף – מוליך למסקנה שונה. כאמור, סעיף 31 לחוק מזכיר "בחינות שעורכת המועצה במסגרת תפקידיה כאמור בסעיף 2", ללא התייחסות לסעיפים קטנים ספציפיים; וכפי שצוין, סעיף 2(2) קובע כי אחד מתפקידיה של מועצת הרבנות הראשית הוא לבצע "פעולות לקירוב הציבור לערכי תורה ומצוות". נראה, כי עריכת בחינות בנושאים הלכתיים, ומתן תעודות – גם כאלה שאינן מקנות הכשרה לתפקיד רשמי – בגין מעבר של בחינות אלה, עשויים בהחלט לקדם תכלית זו. זאת, הן

משום שהדבר יוצר תמריץ חיובי לאנשים המעוניינים בכך להעמיק את ידיעותיהם ההלכתיות; הן בשל העובדה שאותן אסמכתאות לידע הלכתי מקנות לאוחז בהן מעמד חברתי-קהילתי, המאפשר להמשיך ולהפיץ אותו ידע, וכך להוסיף ולפעול גם הוא "לקירוב הציבור לערכי תורה ומצוות", כלשון הסעיף.

34. זאת ועוד, איננו נדרשים להתבסס אך על השכל הישר, שכן מסקנה זו עולה מפרסומים רשמיים של הרבנות הראשית עצמה. באתר הרבנות הראשית, בדף שכותרתו "מידע לנבחנים – רבנות", נכתב כי הרבנות הראשית עורכת את הבחינות מדי שנה, ומעניקה הסמכות שונות (כמפורט לעיל) – "על מנת להרבות תורה והלכה בעם ישראל". מטרה זו, 'להרבות תורה והלכה בעם ישראל', ותפקיד הרבנות הראשית לבצע 'פעולות לקירוב הציבור לערכי תורה ומצוות' – הן כ'תרי רעין דלא מתפרשין' (– שני העים שאינם נפרדים), עד כדי "וְהָיוּ לְאֶתְדִים בְּיָדְךָ" (יחזקאל לז, יז); מדובר בניסוח אחר לאותה תכלית. עינינו הרואות, אם כן, כי אפילו לשיטת הרבנות הראשית, עריכת הבחינות מתבצעת גם מכוח תפקידה האמור (אף אם אין זו התכלית הבלעדית שלשמה מתבצעות הבחינות); כמעט הייתי אומר על כך, כי "הודאת בעל דין – כמאה עדים דמי" (בבלי, קידושין סה, ב).

35. למעשה, אם לא נאמר כן, ונאמץ את עמדת המשיבים כפי שזו הוצגה לפנינו, כך שבחינות הרבנות תועמדנה על 'רגל' אחת בלבד, של מתן הכשירויות המנויות בסעיפים 2(4)-2(6) לחוק הרבנות הראשית (בדגש על סעיף 2(5)), ללא קשר אל הסמכות לבצע 'פעולות לקירוב הציבור לערכי תורה ומצוות' שעוגנה בסעיף 2(2) לחוק – קשה יהיה למצוא מקור סמכות להענקת תעודת ה'יורה יורה' ויתר התעודות שאינן זו של רב עיר, כמו גם למשמעויות נוספות המוקנות להיבחנות חלקית. משמעות הדברים היא, שעמדתם הפרשנית של המשיבים בהליך דנן, עלולה לעורר קושי של ממש לגבי חלק ניכר מפעילותם, בבחינת "גַּם לִי גַם לָךְ לֹא יִהְיֶה – גָּזְרוּ" (מלכים ג, כו). אעבור עתה להרחבה נוספת על כך.

36. אם כן, לבד מכלל האמור עד כה, נראה כי הגישה הפרשנית שהציעו המשיבים אינה מתיישבת, ולו בקירוב, גם עם האופן שבו המשיבים עצמם מפרשים את החוק הלכה למעשה, ועם המדיניות שבה הם נוקטים (ראו: בג"ץ 2021/11 ועקנין נ' שר האוצר, פסקה 20 (6.6.2013); יואב דותן ביקורת שיפוטית על שיקול דעת מינהלי 666-663 והאסמכתאות שם (2023)). על כך ניתן ללמוד במישורין מן העובדה שהרבנות הראשית מנפיקה תעודות בגין מעבר של בחינות בודדות, כמו גם מכך שהיא מעניקה תעודות

הסמכה שונות, שאינן תעודות הסמכה לרבנות; יתרה מזאת, כפי שאראה מיד, תעודות אלה הן הרוב המכריע של התעודות המונפקות על-ידה. כך, הרבנות הראשית עצמה מבצעת, כחלק מסמכותה לערוך בחינות, פעולות רבות ומגוונות שאינן כלולות בגדרי הפרשנות המצמצמת שאותה היא מבקשת כי נאמץ. הרי ככל שתכליתן היחידה של הבחינות היא הסמכה לרבנות, מה ההצדקה להנפקת כל אותן תעודות אחרות? נדמה כי התשובה על כך ברורה, ומצויה בעובדה – אשר גם המשיבים מכירים בה – שלתעודות אלה נפקות ותועלת של ממש בעולם המעשה, באופן בלתי-תלוי בהסמכה הרשמית לרבנות.

37. ודוק: המשיבים טוענים אמנם, כי תעודות 'יורה יורה' הריהן אך שלב ביניים, 'תחנת מעבר' בדרך להסמכה הרבנית, ומשכך, הן נכללות תחת תכלית זו. דא עקא, טענה זו אינה מבססת את שהיא מבקשת להוכיח, שכן אף אם אניח כי אכן מדובר בשלב ביניים, אין זה מובן כיצד הנפקת התעודות – על כל המשמעויות הנלוות לכך – משרתת כשלעצמה את תכלית ההסמכה לרבנות. מה גם, שהנתונים אינם תומכים בטענה זו, בלשון המעטה.

38. תחילה אציין בהקשר זה, כי לא הוצגו לנו על-ידי המשיבים נתונים רלבנטיים שיש בהם כדי לסייע לגבש תמונת מצב עדכנית (בפרט לגבי מספר התעודות, על סוגיהן השונים, שהונפקו על-ידי הרבנות הראשית בשנים האחרונות); יש להצר על כך, והדבר כמובן נזקף לחובתם. עם זאת, מנתונים שנמסרו על-ידי הרבנות הראשית לעותרות במסגרת בקשת חופש מידע, עולה כי בין השנים 2015-2018 הונפקו 342 תעודות רב עיר, לעומת 1,178 תעודות 'יורה יורה'; כך, סך כל התעודות מסוג רב עיר מהוות פחות מ-30% מסך התעודות מסוג 'יורה יורה'. מובן אפוא, כי מספרם של המקבלים תעודות 'יורה יורה' – גדול בהרבה, וכי לא ניתן לראות תעודה זו אך כשלב ביניים בדרך לקבלת הסמכה לרבנות, שכן עולה כי רוב מקבלי תעודה זו אינם מוסמכים כרב עיר בסופו של דבר (ופשיטא כי הדברים הם בבחינת קל וחומר, כאשר מדובר על כלל הנבחנים המקבלים תעודות על מעבר בחינה; בהקשר זה אוסיף ואציין, עבור יודעי ח"ן, ועל מנת להוציא מליבם של תוהים, כי ברי שאותם אלה שמלאו כרסם ש"ס ופוסקים, וניגשים למבחני רבנות, אינם כאותם תינוקות של בית רבן אשר 'נכנסים למקרא', בראשית דרכם, ושבהם עוסק מדרש קהלת רבה ז, כח).

39. המשיבים מבקשים אפוא לאחוז את החבל משני קצותיו: מצד אחד, לחסום את אפשרותן של נשים לגשת לבחינות, בטענה כי הבחינות מיועדות רק לצורך הסמכה

לרבנות (שאינה אפשרית, לשיטתם, עבור נשים); ומצד שני, לאפשר לכל גבר המבקש לעשות כן – כפוף לתנאי סף מסוימים – לגשת לבחינות, ולקבל תעודות והטבות שונות הנגזרות מכך, מבלי שקיים כל קשר הכרחי בין אותן הטבות לבין כוונת הנבחן להיות מוסמך לרבנות עיר, וממילא גם להסמכתו בפועל. ברי, כי התנהלות כאמור – לא ניתן לקבל.

40. כפי שצוין לעיל, בשלב זה מציעים המשיבים כי הדברים ימשיכו להתנהל בהתאם למתכונתם הנוכחית, כך שתהיינה שלל משמעויות גם לרמות היבחנות שאינן מגיעות כדי הסמכה לרבנות עיר (וכנזכר, הללו אף פועלים בהקשרים מסוימים על מנת להרחיב משמעויות אלה), אך שלצד זאת, יקבע כי כל נבחן יצהיר כי בכוונתו להשלים את התהליך הדרוש לשם קבלת כשירות רבנית, וכי הוא לא ימשיך להיבחן בבחינות אלה אם יחול שינוי בכוונתו זו.

41. איני רואה כיצד יש בהצעה הנזכרת כדי לרפא את הבעיה שעל הפרק. זאת, מן הטעם הפשוט, שההצעה האמורה חסרה כל משמעות מעשית. המשיבים לא הציגו בהקשר זה שום אמצעי אכיפה, סנקציה או מנגנון בקרה שיהיה בו כדי ליתן נופך מעשי לאותה הצהרה. משכך, 'תוחלת הנזק' הצפויה למי שיצהיר 'הצהרת שווא' כאמור, היא לא רק אפסית, אלא שלילית (כלומר, הוא אף צפוי להרוויח מכך), שכן לא רק שממילא לא יגרם לנבחן כאמור כל נזק, אלא שבאמצעות אותה הצהרה הוא יוכל לגשת לבחינות ולהיות זכאי להטבות הנגזרות מכך, ללא חשש מכך שאלה יִשָּׁלְלוּ אם יתגלה שהצהרתו לא היתה מדויקת (בלאו הכי, בהעדר מנגנון אכיפה, אין כל סיבה לחשוב שהדבר יתגלה; אף לא ברור על-ידי מי יוכל להתגלות).

42. סיכום ביניים: האפשרות לגשת לבחינות הרבנות הראשית טומנת בחובה את האפשרות לקבל תעודות שונות המעידות על ידע הלכתי, ואשר יש להן נפקות מעשית, הן מבחינה חברתית-קהילתית, הן מבחינה כלכלית-תעסוקתית. מדובר אפוא בהטבה הניתנת על-ידי רשות ציבורית, כך שהנחת המוצא, עוד מראשית ימיה של שיטת משפטנו, היא כי יש לחלקו באופן שוויוני; גם בין המינים (ראו למשל: בג"ץ 3865/20 שוקרון נ' המועצה המקומית קרית ארבע, פסקה 2 לחוות הדעת של חברי, השופט ע' גרוסקופף (7.10.2020) (להלן: עניין שוקרון); בג"ץ 262/62 פרץ נ' המועצה המקומית כפר שמריהו, פ"ד טז 2101, 2115 (1962)). אם המשיבים מעוניינים לחרוג מכך, עליהם לבסס שוני רלבנטי, כלומר להוכיח כי ההבחנה מבוססת על טעם רציונלי בעל משקל. כפי שהראיתי לעיל, המשיבים כשלו מלעשות כן – הן מן הטעם שפרשנות הוראות החוק הרלבנטיות מוליכה למסקנה כי סמכות עריכת הבחינות אינה נגזרת באופן בלעדי

מתפקיד הרבנות הראשית ליתן כשירות לתפקיד רב עיר; הן בשל כך שהתנהלות המשיבים בפועל אינה מתיישבת כלל עם הפרשנות המצמצמת שהם מבקשים להקנות לסמכות עריכת המבחנים. דברים אלה מוליכים אל המסקנה כי הקונסטרוקציה שעליה ביקשו המשיבים לבסס את טענתם לשוני רלבנטי – היא כ'מגדל פורח באוויר'; נשענת על יסודות רעועים, כאלה שלא ניתן להסתמך עליהם.

43. משלא נמצא טעם מוצדק שיש בו כדי לבסס שוני רלבנטי, הרי שההבחנה בין גברים לנשים לגבי האפשרות לגשת לבחינותיה של הרבנות הראשית היא בגדר הפליה פסולה, המנוגדת לעקרון השוויון. משזו מסקנתי, הרי שבמידה רבה, ניתן לעצור את הניתוח כאן, ואין הצדקה להמשיך לבחינת המתווה המוצע.

44. כך, אף אם אניח כי במסגרת המתווה המוצע ינתן שירות שווה באיכותו, בכל ההיבטים הרלבנטיים שאינם הסמכה לרבנות – בכלל זאת, רמת הבחינות והתועלות הנלוות למעבר של הבחינות – כך שייווצר מצב דברים של 'נפרד אך שווה' (הגם שמדובר בהנחה מוקשית ביותר); ואפילו אתעלם מן המוניטין המפוקפק של מצב דברים זה (ראו למשל: עניין מילר, עמודים 132-133; בג"ץ 6698/95 קנדאן נ' מנהל מקרקעי ישראל, פ"ד נד(1) 258, 279 (2000); בג"ץ 1067/08 עמותת 'נוער כהלכה' נ' משרד החינוך, פסקה 24 (6.8.2009); עניין שוקרון, פסקה 5 לחוות הדעת של חברי השופט גרוסקופף) – ברי כי ראשית לכל, על המבקש להפריד בין גברים לנשים לגבי מתן טובין ציבורי מסוים, לבסס את ההבחנה שביסוד ההפרדה על תכלית עניינית ומוצדקת (ראו: בג"ץ 8010/16 ברזון נ' מדינת ישראל (12.7.2021)). הדבר נגזר ישירות מנקודת המוצא, שעליה לא נמצא חולק, שלפיה טובין ושירותים ציבוריים צריכים להינתן, ככלל, באופן שוויוני. המשיבים לא הציגו בענייננו תכלית מוצדקת כאמור; הלכה למעשה, כלל אין זה מובן מהי התכלית שלשמה הם מבקשים להפריד בין המבחנים שאליהם נשים תורשינה לגשת, לבין אלה שאליהם הן לא תוכלנה לעשות כן. המשיבים לא עמדו במפורש על תכלית זו, ונדמה, בזהירות הנדרשת, שלא בכדי.

45. משאלה הם פני הדברים, הרי שלגבי דידי, אין צורך להמשיך לבחינת המתווה שהציעו המשיבים. ההפרדה שיוצר המתווה בין גברים לנשים אינה מבוססת על תכלית מוצדקת, או אף על טעם ענייני כלשהו, ועל כן, היא כלל אינה 'נכנסת בדלת' המאפשרת לבחון אם המתווה חוקי לגופו (הגם שאפילו על פני הדברים, הוא אינו חף מקשיים, בלשון המעטה).

46. טרם סיום אציין, כי מצאתי קושי רב, רב מאוד, בהתנהלות המשיבים במעלה דרכה של עתירה זו. הדברים נכונים בכמה מישורים, אולם אבקש להתמקד באחד מהם: העברת הטיפול בעניינן של העותרות, בפרט בכל הנוגע לטיפול במתווה החלופי, בין אינספור גופים וגורמים ממשלתיים. כך, כפי שפורט לעיל, הרבנות הראשית, שהיא הגוף האמון מלכתחילה על הבחינות הנוגעות לידע הלכתי, סירבה לבצע בחינות לנשים. בשל כך, נעשו ניסיונות לקדם מתווה חלופי שיתקיים בצל קורתם של נציבות שירות המדינה, משרד החינוך, משרד ההשכלה הגבוהה והמשלימה ומשרד הרווחה, העבודה והשירותים החברתיים, כאשר כל אותם גורמים – סירבו לטפל בסוגיה. או אז, הועבר הטיפול במתווה החלופי למשרד הדתות, ולאחר שהושקעו מאמצים בקידום המתווה במסגרתו, הועבר הטיפול בו שוב, הפעם למשרד העבודה. מבלי להביע עמדה בנוגע לטיב השיקולים שנלקחו בחשבון על-ידי כל גוף מן המנויים לעיל, ואשר הביאוהו למשוך ידיו מטיפול בעניין, הרושם הכולל המתקבל מהתנהלות זו, בכל הנוגע ליחס כלפי העותרות, וקבוצת הנשים שהן מייצגות – קשה ביותר, אף משפיל. לא כך ראוי כי רשויות המדינה תנהגנה כלפי אף קבוצת אוכלוסיה; והדברים הם בבחינת קל וחומר במקרה כבענייננו, שבו בפיהם של האזרחים והאזרחיות המבקשים מרשויות המדינה למלא את חובתן כלפיהם, טענה לגיטימית ומוצדקת. אין לי אלא להצר על התנהלות זו, ולהביע תקווה כי לא תישנה בעתיד.

“הקהל את העם האֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים [...] לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלִמְעַן יִלְמְדוּ וַיֵּרְאוּ אֶת ה' אֱלֹקֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת” (דברים לא, יב): לימוד תורה על-ידי נשים

47. עד כאן, דנתי בטענותיהם המשפטיות של הצדדים. לצד הדיון המשפטי ה'נקי', ראיתי לנכון להתייחס בקצירת האומר גם לשאלת היחס ללימוד תורה על-ידי נשים.

48. אין לחדד: התנגדות ללימוד תורה על-ידי נשים, ולמצער לעיסוק בחלק לא מבוטל מ'חדרי התורה', שעליהם נמנים גם אלה שבהם עוסקים המבחינים שעל הפרק – מצויה גם מצויה במקורותינו. כך, למשל, מצוות לימוד התורה, וכן חובת האב ללמדה לילדיו – יוחדה לגברים (בבלי, קידושין כט, ב); אף ללימוד שלא מתוך חובה, כמו מתנגדים (ידועה בהקשר זה שיטת רבי אליעזר, במשנה, סוטה ג, ד, וביתר חריפות בתלמוד ירושלמי, סוטה ג, ד; אך השוו לשיטת בן עזאי שם, וראו גם: בבלי, יומא סו, ב; בבלי, נידה ז, ב; לפסיקת הלכה כרבי אליעזר, ראו: שולחן ערוך, יורה דעה, רמו, ו).

49. על כל פנים, המעיין במקורותינו, גם במוקדמים מביניהם, לא ימצא בנדון תמונה חד-ממדית; הרחק מכך. בראש ובראשונה, גם במסגרת העמדה הבסיסית שהוזכרה

לעיל, היו שביקשו לקבוע חריגים, שעניינם בסוגי לימוד שיתורו לנשים: לימוד תורה שבכתב (משנה תורה, הלכות לימוד תורה א, יג); לימוד דינים שנשים מחויבות בהם (הגהות רמ"א על שולחן ערוך, יורה דעה, רמו, ו); לימוד עצמי (פרישה, יורה דעה, רמו, טו); ותיחום האיסור דווקא לנשים צעירות (מעייין גנים, איגרת י). עם זאת, יש לציין כי החריגים הנזכרים לא התקבלו בקרב כלל הפוסקים.

50. נוסף על כך, ושמא אף חשוב מכך: הובלה והשפעה נשית, שקושרה גם לידע תורני, בהחלט יכולים אנו למצוא בתנ"ך ובמקורות חז"ל. 'על רגל אחת', מבלי למצות, ניתן להזכיר בהקשר זה את ארבע האימהות, בנות צלפחד, דבורה, ברוריה ועוד כיוצא בהן, כאשר חכמינו לא חסכו בשבחן ובמעלותיהן (ראו, למשל: שמות רבה א, א; בבלי, פסחים סב, ב; תוספתא, כלים קמא ד, ט, וכלים מציעא א, ג; תוספות, נדה נ, א, ד"ה "כל הכשר לדון"; כן ראו: תוספתא, ברכות ב, יב; בבלי, נדה מה, ב); אביא כלשונו רק אחד מן המקורות, יפה במיוחד לענייננו:

"תנא: בנות צלפחד חכמניות הן דרשניות הן צדקניות הן.
'חכמניות הן' – שלפי שעה דברו. דאמר רבי שמואל בר רב
יצחק מלמד שהיה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין,
שנאמר (דברים כה, ה) 'כי ישבו אחים יחדו'. אמרו לו: אם
כבן אנו חשובין תנה לנו נחלה כבן, אם לאו תתיבם אמנו.
מיד 'ויקרב משה את משפטן לפני ה'".
'דרשניות הן' – שהיו אומרות [...] אפילו היה בת לבן לא
דברנו.
'צדקניות הן' – שלא נישאו אלא להגון להן" (בבלי, בבא
בתרא קיט, ב).

מבלי להיכנס לפרטי-פרטיו של המדרש, דייני אם אציין כי נאמר בו שבנות צלפחד ידעו 'לתזמן' בחכמה את פנייתן אל משה; ביססוה היטב על-ידי דרישת הכתובים; וגם הקפידו על נישואין דווקא למי שהיה ראוי עבורן. רואים אנו אפוא, כי גם אם אין זו דרך יחידה שאין בלתי, ואפילו אין זו גישת הזרם המרכזי במקורות – לא ניתן לומר כי הדרך שהציגו לפנינו העותרות היא כ'מגדל הפורח באוויר' (באשר לנשים לומדות ומלמדות גם במאות שבאו לאחר מכן, ראו: הרב נריה גוטל "תלמוד תורה לנשים: הלכה בהשתלשלותה ובהתהוותה" טל לישראל 41, 49-53 (התשס"ה) (להלן: גוטל "תלמוד תורה לנשים"); כן ראו: הרב עובדיה יוסף יחזקאל דעת א, סימן כז).

51. עד כאן לגבי 'שנים קדמוניות', אך "עֲתָהּ לֹא כִּימִים הָרָאשִׁימִים" (זכריה ח, יא) – בסוגיה שבה עסקינן, חל שינוי יסודי ב-200 השנים האחרונות. את ראשיתו ניתן לייחס לגישת החפץ חיים, שגרס כי איסור לימוד תורה לנשים היה שייך "דווקא בזמנים שלפנינו, שכל אחד היה דר במקום אבותיו, וקבלת אבות היה חזק מאוד אצל כל אחד";

לעומת זאת בימיו, עקב החלשות המסורת היהודית מבית, "מצווה רבה ללמדם חומש וגם נביאים וכתובים ומוסרי חז"ל" (ליקוטי הלכות, סוטה כ, ב; בהתאם לכך, הביע החפץ חיים תמיכה בהקמת תנועת וסמינר 'בית יעקב', על-ידי שרה שנירר; על סוגיה זו, ועל הרקע למהלך, ראו: רחל מנקין "'משהו חדש לגמרי': התפתחותו של רעיון החינוך הדתי לבנות בעת החדשה מסכת ב 63 (2004); כן ראו, בהתייחס לנסיבות הזמן שקדמו לשינוי, את המכתם "מתוך שנאה", שהוא מפרסומיו המוקדמים ביותר של ש"י עגנון (עדיין תחת שמו הישן, טשאטשקיס); הסוגיה נדונה גם ביצירות נוספות ומאוחרות פרי עטו, אך אכמ"ל).

52. טעם נוסף לתמורה, חשוב לא פחות, מקורו בשינוי במעמדן של הנשים בחברה היהודית; ובלשונו של הרב חיים דוד הלוי: "נראה שבזמנים הראשונים כאשר היתה האשה עקרת-בית גרידא, והבנות לא למדו כל עיקר, היה קיים חשש שלימוד התורה, שכולה חכמה [...] תגרום אולי נזק לאותן נשים שהיו מרוחקות מכל חכמה אחרת, ולא התירו ללמוד אלא דינים הנחוצים להן בלבד, אבל בזמנינו שלומדות לימודים כלליים בכל הרצינות ראוייה – למה יגרעו דברי תורה" (שו"ת עשה לך רב ב, נב).

53. קולות אלו, ועוד רבים כמותם, הם ביטוי לעמדה הלכתית רווחת בימינו-אנו, שלפיה "לא רק שמותר ללמד תורה ויראת שמים לבנות בדורנו זה, אלא חיוב גמור יש בזה" (הרב זלמן סורוצקין שו"ת מאזניים למשפט א, מב; לדיון מקיף, הן לגבי לימוד תורה של נשים, הן באשר לפסיקת הלכה על-ידן, ראו: מלכה פיוטרקובסקי מהלכת בדרכה 112-27 (2014); לגישתו האוהדת לנושא של מי שהקים את הרבנות הראשית לישראל, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ראו: הרב ארי יצחק שבט "איגרת הרב קוק בנושא תלמוד תורה לנשים – בדיעבד שהוא לכתחילה" מאורות ליהודה – ספר יובל לכבוד הרב יהודה פליקס 362 (הרב משה רחמימי עורך התשע"ב); כן ראו, מני רבים: הרב יהודה הרצל הנקין שו"ת בני בנים ג, סימן יב; הרב אהרן ליכטנשטיין "בעיות יסוד בחינוכה של האשה" האיש והחינוכה 157, 158-159 (בן ציון רוזנפלד עורך 1980); גוטל "תלמוד תורה לנשים"; הרב חיים נבון "תלמוד תורה לנשים" תחומין כח 248 (התשס"ח); הרב אליעזר מלמד פניני הלכה הלכות לימוד תורה, א, יז. לביקורת על התפתחות זו, ראו: הרב יקותיאל יהודה הלברשטאם דברי יציב יורה דעה, קלט).

54. הנה כי כן, תמורה משמעותית שקיימת, גם בעולמה הפנימי של ההלכה, היא של הרחבת מעגל לימוד התורה, תוך רגישות למעמדה המשתנה של האישה בחברה, ולמרכזיות לימוד התורה במסורת ובתרבות היהודית. בעתירה שלפנינו ניתן לראות ביטוי נוסף למגמה זו, של נשים אשר מבקשות לעסוק ב"עמלה של תורה", שאותה "כל

הרוצה ליטול יבוא ויטול" (אבות דרבי נתן נוסח א, פרק מא); וכפי שכבר צוין, הדברים כמובן עולים בקנה אחד עם הדין הישראלי, ועם חובתה של הרשות – בעניין דנן, הרבנות הראשית לישראל – לנהוג עם כלל הציבור באופן שוויוני, בהעדר הצדקה לפעול אחרת.

55. כותרתו של חלק זה ניטלה מפסוקי 'מצוות הקהל' (ובהקשר זה יוזכר, כי לצד מדרשים שישנם, בידוע ש"אין מקרא יוצא מידי פשוטו" – בבלי, שבת סג, ב); יפה יהיה אפוא לסיימו עם תיאור המעמד שקיימו עזרא ונחמיה בימי שיבת ציון (במסגרת פועלם לטובת מה שניתן לתאר כ'קירוב הציבור לערכי תורה ומצוות', כלשון סעיף 2(2) לחוק הרבנות הראשית): "וַיָּבִיֵא עֶזְרָא הַכֹּהֵן אֶת הַתּוֹרָה לְפָנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה וְכָל מִבֵּין לְשִׁמְעָה בַּיּוֹם אֶחָד לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי: וַיִּקְרָא בּוֹ לְפָנֵי הָרָחוֹב אֶשֶׁר לְפָנֵי שַׁעַר הַמַּיִם מִן הָאֹר עַד מִתְּצִית הַיּוֹם נֶגֶד הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַמְּבֵינִים וְאֲזַנִּי כָּל הָעָם אֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה" (נחמיה ח, ב-ג).

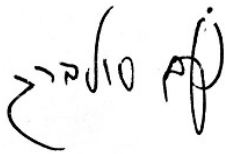
הסעד

56. במישור האופרטיבי, חככתי בדעתי אם יש מקום ליתן למשיבים אפשרות להציע מתווה משופר, שיבוא בהלימה עם עקרון השוויון. ואולם, לאחר מחשבה, סבורני כי בעת הנוכחית, ובהתחשב במכלול נסיבות העתירה – אין מקום לעשות כן. חלפו כ-5 שנים מאז שניתן צו על-תנאי בעתירה זו. לאורך כל אותו פרק זמן, דיווח לנו על מאמצים ממאמצים שונים להסדיר את המתווה החלופי, ואחר כל זאת, הוצג לנו המתווה הנוכחי, כמפורט לעיל. בהינתן משך הזמן שלקח לגבש את המתווה הנוכחי, ובהתחשב במרחק הרב המפריד בינו לבין הלימה עם עקרון השוויון, נדמה כי אין טעם טוב להניח כי יתקבל מתווה הולם יותר בתוך פרק זמן סביר. זאת בפרט, בשים לב לכך שהמתווה הנוכחי כבר גובש על רקע הערות בית המשפט בדיוני על-פה שהתנהלו במסגרת העתירה; ובהתחשב בנכונותם המוגבלת למדי של המשיבים לבצע צעדים שיהיה בהם משום התקדמות של ממש במונחי השוויון בין המינים, בכל הנוגע לסוגיה מושא העתירה.

57. רק לשם המחשת הדברים, אזכיר כי במסגרת התגובה שהוגשה ביום 25.6.2020, צוין כי נבחנת הקמת "מערך בחינות תורני נוסף, חלופי, מחוץ לרבנות הראשית, [...] תוך שהעוברים והעוברות בחינות אלה בהצלחה יוכלו גם הם לזכות בהטבות כלכליות-תעסוקתיות זהות לאלה הניתנות על עמידה במבחני הרבנות הראשית". כעת, כ-5 שנים לאחר מכן, המתווה שמונח לפנינו אינו מציג כל צעד אופרטיבי בנדון ולא כל התקדמות

של ממש, אלא רק אמירה כללית, שלפיה "לאחר גיבוש מתכונת הבחינות יפעלו הגורמים הממשלתיים הרלוונטיים, [...] על מנת להבטיח שהתעודה שתניתן למי שעבר בהצלחה את מכסת הבחינות הדרושה, במסגרת מערך הבחינות החלופי, תהיה בעלת נפקות שוות ערך במישור התעסוקתי והכלכלי לתעודת 'יורה יורה' מטעם הרבנות הראשית". אם זו כברת הדרך שנעשתה בחלוף 5 שנים, איני רואה איזו תועלת תצמח מהמשך הניסיונות בכיוון זה, בבחינת 'עוד מאותו הדבר'.

58. אשר על כן, משבאתי לכלל מסקנה כי חסימת נשים – 'דרשניות', צדקניות וחכמניות' (ראו לעיל) – מן האפשרות לגשת לבחינות הנערכות על-ידי הרבנות הראשית הריהי הפליה אסורה, שאין בבסיסה הצדקה מספקת, ולמעשה הצדקה כלשהי; ובהעדר אפשרויות מעשיות אחרות – נדמה כי אין מנוס מהפיכת הצו על-תנאי למוחלט. לו תישמע דעתי, אפוא, נקבע כי על הרבנות הראשית לאפשר לנשים לגשת לבחינותיה. עוד אציע לחברי, כי בשים לב למשך הזמן שבו התנהלה העתירה, ובפרט לזמן הרב שחלף מאז שניתן הצו על-תנאי, כמו גם להתנהלות המשיבים לאורך הדרך, כמפורט בפסקה 46 לעיל, המשיבים ישאו בהוצאות העותרות, בסך של 50,000 ₪.

נעם סולברג
משנה לנשיא

השופטת דפנה ברק-ארז:

1. פעם נוספת עומדות בשערי של בית המשפט נשים, בעלות אמונה באורחות חייהן ואמונות על ההלכה באוצר ידיעותיהן. פעם נוספת הן מבקשות לקבל יחס שווה בתחום של שירותי הדת במדינת ישראל. חוק שיווי זכויות האשה, התשי"א-1951 קבע כבר בראשית ימיה של המדינה כי במישור העקרוני – "דין שווה יהיה לאשה ולאיש לכל פעולה משפטית". לכלל זה אמנם נקבעו חריגים מתוחמים, אך המקרה שבפנינו אינו נמנה עמהם. על כן, אין לי אלא להצטרף לפסק דינו המקיף והמשכנע של חברי המשנה לנשיא נ' סולברג. ניתן רק להצטער על כך שנדרשו הליכים ממושכים ומתן סעד שיפוטי, בעניין שלאמיתו של דבר היה צריך להיות מובן מאליו כבר מלכתחילה.

2. חשוב להדגיש: העתירה שבפנינו אינה עוסקת בעניין קהילתי-פנימי (כדוגמת ניהולו של בית כנסת פרטי), שבו – מטבע הדברים – יש לצדדים המעורבים מידה רבה יותר של חירות לנהוג על-פי השקפת עולמם. בשונה מכך, הסוגיה הנוכחית ממוקמת כל כולה במישור הציבורי-ממלכתי. ענייננו בבחינות הנעשות על-ידי מוסד רשמי במדינה, ויש להן מעמד מוכר גם מבחינתן של רשויות מדינה אחרות. עומדות בפנינו החלטות ופעולות של מוסד הרבנות הראשית, בכשירותו כמוסד ממוסדות המדינה. זאת ועוד, כפי שהוסבר, הצלחה בבחינות שהעותרות מכוונות להשתתפות בהן מקנה, באופן פוטנציאלי, הטבות כספיות ואף מעמד חברתי. אין כל טעם או בסיס לכך שייגרע חלקן של הנשים בהיבטים אלו.

3. חברי המשנה לנשיא סולברג הוסיף והתייחס בדבריו למהפכת לימוד התורה בקרב נשים בדורות האחרונים, לצד דוגמאות היסטוריות של נשים למדניות שזכו להכרה בקהילותיהן. התפתחויות אלה מספקות משנה הצדקה ותוקף להחלטתנו. אולם, וזאת חשוב להדגיש, הן אינן מהוות תנאי לה.

4. כך או כך, מנקודת מבטי הדברים מקבלים חיזוק נוסף דווקא משום שבענייננו מדובר באפשרות להיבחן ולהתחרות, שכם בשכם, עם הנבחנים האחרים. אדרבה, "ישחקו בפנינו" הנערים וגם הנערות, וניווכח ביחס לכל אחד ואחת מהן ידיעותיו בעולם התורה וההלכה. בשפה האנגלית מוכר הביטוי: may the best man win. ברוח הימים הללו עודכן נוסחו: may the best person win. יתכבדו וייגשו כלל המועמדים והמועמדות לבחינות, ויזכו כולם להערכה בהתאם להישגיהם ולפירות עמלם.

5. לבסוף, אבקש לחזור על דברים שכתבתי בבג"ץ 7583/22 המרכז לקידום מעמד האישה ע"ש רות ועמנואל רקמן באוניברסיטת בר-אילן נ' הרבנים הראשיים לישראל (14.1.2024):

"אין מדובר חלילה בהחלטה של 'נגד' מוסד הרבנות הראשית או הרבנים הראשיים עצמם, אלא בהחלטה של 'בעד' – בעד מתן קול גם לנשים העוסקות בלימוד התורה והמחויבות אף הן, ברוח ובחומר, לעולם ההלכה" (שם, בפסקה 25 לחוות דעתי).

דפנה ברק-ארז
שופטת

השופט עופר גרוסקופף:

אני מסכים לפסק דינו הנכון והצודק של חברי, המשנה לנשיא נעם סולברג – נכון, משום שהוא משקף הלכה יסודית, מושרשת ועקבית בשיטתנו המשפטית, האוסרת על רשות ציבורית להפלות במתן שירותיה על בסיס מגדרי; צודק, שכן אין הצדקה שרשות ציבורית תיצור באופן מלאכותי הבחנה בין ההזדמנויות הניתנות על ידה לנשים לבין ההזדמנויות הניתנות על ידה לגברים.

ככל שמדובר במתווה החלופי אותו ניסו המשיבות להציע כפתרון פשרה, חברי אחז את השור בקרניו, באמירתו הנכוחה לפיה ה"הפרדה שיוצר המתווה בין גברים לנשים אינה מבוססת על תכלית מוצדקת, או אף על טעם ענייני כלשהו, ועל כן, היא כלל אינה 'נכנסת בדלת' המאפשרת לבחון אם המתווה חוקי לגופו" (פסקה 45 לחוות דעתו). אכן, כשלעצמי, סברתי מתחילת ההליך שכל פתרון מסוג זה לא יסכון, שהרי אין לו לא טעם ולא ריח – לא טעם, משום שאין כל הצדקה מבוררת ליצור מתווים שונים לנשים ולגברים במקרה זה; לא ריח, שכן לדידי המשימה של יצירת שני מערכי בחינה "שונים אך שווים" היא בגדר "ריבוע המעגל".

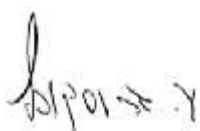
אורך רוח גילנו במהלך ההליך, ולא מתוך התלבטות ביחס לדין, כי אם מתוך רצון שלא לכפות פתרון, אלא לקדם הִבָּנוֹת. אין להצר על כך; אך גם אין להמתין עוד. לא ניתן לקבל הפליה בין נשים לבין גברים לעניין הזכאות להיבחן במבחני הרבנות הראשית, כשם שלא ניתן לקבל הפליה בין נשים לבין גברים לעניין הזכאות ליהנות מכל שירות אחר הניתן על ידי רשות ציבורית במדינת ישראל. מבחינתי זו ראשיתם של דברים, וזו גם אחריתם.

עופר גרוסקופף
שופט

הוחלט פה-אחד, כאמור בפסק הדין של המשנה לנשיא נ' סולברג.

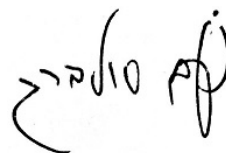
ניתן היום, י"ח תמוז תשפ"ה (14 יולי 2025).

עופר גרוסקופף
שופט

דפנה ברק-ארז
שופטת

נעם סולברג
משנה לנשיא